

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2026. № 3.
ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.74>

УДК 330.5.051

Н. М. Жовнір,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Національний університет*

“Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1437-568X>

В. М. Галай,

*к. т. н., доцент, доцент кафедри автоматики, електроніки та
телекомунікацій, Національний університет*

“Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1205-7923>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ

N. Zhovnir,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship, and Marketing,*

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

V. Halai,

*PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Automation,
Electronics, and Telecommunications,*

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

TRANSFORMATION OF NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGIES UNDER THE INFLUENCE OF WAR

У статті обґрунтовано трансформаційні процеси національної економіки під впливом війни та проаналізовано сучасні напрями дослідження її розвитку. Визначено сутність і взаємозв'язок трансформацій національної економіки з економікою знань, інтелектуальним капіталом і цифровою економікою. Розкрито структурні складові сучасного моделювання національної економіки, а також визначено основні засади довгострокових стратегій розвитку, що базуються на принципах соціального партнерства, соціальної відповідальності та інвестиціях у професійний розвиток, освіти й людський капітал. Наголошено, що війна змінює структуру доходів і видатків бюджету, систему виробництва та соціально-економічні пріоритети держави. У статті підкреслюється необхідність формування нових інклюзивних інститутів, інноваційних моделей управління та соціальних практик — колективного лідерства, мережевої взаємодії, розвитку культури відповідальності та довіри. Доведено, що ефективна трансформація економіки можлива лише за умови поєднання політичних, економічних і соціальних реформ, модернізації інституційного середовища та впровадження цифрових технологій. Окрему увагу приділено змінам у відносинах власності, розвитку інтелектуальної та цифрової власності, а також новим глобальним тенденціям — відкритому доступу до інформації, поширенню економіки спільного користування та партнерства. Зроблено висновок, що сталий розвиток національної економіки в умовах воєнного протистояння можливий лише за умови синергії інновацій, знань, креативності та соціальної відповідальності.

The article substantiates the transformational processes of the national economy under the influence of war and analyzes the current directions of its development research. The essence and interconnection of transformations in the national economy with the knowledge economy, intellectual capital, and the digital economy are determined. The structural components of modern national economic modeling are revealed, and the basic principles of long-term development

strategies based on social partnership, social responsibility, and investment in professional growth, education, and human capital are defined. It is emphasized that war significantly changes the structure of budget revenues and expenditures, production systems, and the socio-economic priorities of the state. The article highlights the necessity of forming new inclusive institutions, innovative management models, and social practices such as collective leadership, network interaction, and the development of a culture of responsibility and trust. It is proved that effective economic transformation is possible only through a combination of political, economic, and social reforms, modernization of the institutional environment, and implementation of digital technologies. Particular attention is paid to changes in property relations, the evolution of intellectual and digital property, and new global trends – open access to information, the spread of the sharing and partnership economy, and the rise of cooperative consumption. The study emphasizes that sustainable national economic development under wartime conditions is possible only through the synergy of innovation, knowledge, creativity, and social responsibility.

The development of society is characterized by continuous transformation – of the economy, of individuals within society, and of the labor market. War reshapes both the revenue and expenditure structures of the budget, changes production, and leads to occupation of territories. The question of whether to prioritize national security or reform remains critical in the face of the most severe political and economic crisis in decades, marked by territorial loss, armed conflict, financial instability, population decline, and migration. Therefore, analyzing and designing national economic development strategies that account for wartime realities is an extremely relevant task from fiscal, social, and external economic perspectives. The paper argues that achieving sustainable development requires simultaneous transformation of political institutions, economic structures, and social systems, as well as modernization of governance mechanisms. Conceptual and methodological approaches to socio-economic transformation are considered

in light of current challenges, focusing on inclusive growth, modernization, and the transition toward knowledge- and innovation-driven development.

The article concludes that the national economy's resilience depends on a balanced integration of institutional reforms, investment in human capital, and the adoption of digital and intellectual property frameworks that ensure long-term stability. Structural and institutional changes must aim to overcome extractive institutions that concentrate wealth and power, and instead promote inclusive models that foster innovation, equality, and productivity. Sustainable recovery and development in times of war thus demand a strategic synthesis of innovation, collective leadership, creative cooperation, and moral responsibility, enabling the transition from an administrative-bureaucratic model to an experimental, network-based system capable of responding dynamically to contemporary challenges.

Ключові слова: *національна економіка, доходи бюджету, акти бюджету, довгострокові стратегії розвитку, короткострокові стратегії розвитку, соціально-економічні трансформації, структура національної економіки, інфраструктура національної економіки.*

Keywords: *national economy, budget revenues, budget expenditures, long-term development strategies, short-term development strategies, socio-economic transformations, structure of the national economy, infrastructure of the national economy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. *Розвиток суспільства характеризується процесом постійних змін і трансформацій, економіки, самої людини в соціумі та на ринку праці. Під впливом війни змінюються як складові доходів і витрат бюджету, змінюється структура виробництва, є окуповані території. Сьогодні питання про те, що слід робити в першочергово – підтримувати безпеку чи реформувати країну – загострює найскладніша за всі останні десятиліття політико-економічна ситуація: з*

утратою частини території, збройними конфліктом, відвертим протистоянням із сусідньою державою, нелегальним поширенням зброї, фінансово-валютними проблемами, зниженням рівня життя населення, проблеми на ринку праці, депопуляція та високий рівень міграції. Отже важливою та надзвичайно актуальною проблемою сучасної економічної науки є аналіз та розробка сучасних стратегій розвитку національної економіки з урахуванням воєнних дій є використання сучасних інструментів фіскальної, соціальної, зовнішньоекономічної та інших видів макроекономічної політики, оскільки йдеться про збереження українського виробника, формування доходів та видатків бюджету, рівень та якість життя населення, доходи населення, розвиток та підтримку освіти, науки та культури. Наймовірно ускладнює завдання усвідомлення необхідності робити все одночасно – змінювати політичну систему, вибудовувати інститути, формувати сучасну структуру та ефективну інфраструктуру економіки. Концептуальні, теоретико-методологічні обґрунтування різного роду соціально-економічних трансформацій і побудови нових відносин, базованих на цінностях добра, моралі, знань, рефлексії, духовності, а також наукові дослідження практично-прикладного характеру, пов'язані з модернізацією – переходом на вищу траєкторію розвитку, формуванням горизонтальних зв'язків, реалізацією громадянських ініціатив, рухом від ринків до мереж, становленням енергоефективних господарських систем – усі ці елементи нової моделі розвитку доволі детально описані в роботах учених останніх десятиліть. Безумовно, сьогодні необхідне поєднання теорії і практики різних країн, так само як і долучення фахівців із різних сфер до непростой роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені Н. Гончарук, А. Чередниченко, В. Яценко, О. Орел, І. Комаровський, М. З. Масик та Г. В. Дмитренко, Л. Яковенко присвятили свої роботи національним стратегіям розвитку в умовах сучасних викликів та воєнних дій. У сучасних моделях трансформації національної економіки домінує відповідальне ставлення до справи; кожен день, кожна нова ідея і будь-які

нові проєкти оцінюються і обговорюються в культурі, що нагадує лабораторію досліджень і розробок [1]. На відміну від культури слідування рутинним процедурам і стандартам, втискання нових даних і процесів у застиглу систему, що збереглася від радянських часів, зокрема у сфері управління, в роботі чиновників, так само як і в освіті, нова модель має базуватися на «синергії соборної місії з особистим устремлінням компетентних і зухвалих особистостей», вона функціонує не як організація, а як сума протоколів, проєктів і людей, що їх реалізують [2]. Центральним суб'єктом стає не чиновник чи управлінець, а творець-креатор. Головною гарантією економічного процвітання виступають інноваційність і креативність людей. Економічна політика має зосереджуватися не лише на усуненні недоліків ринку і коригуванні економіко-політичних викривлень, а на іншій понятійній сітці, базованій на політичній економії, поєднанні економічних і політичних інститутів, їх адекватності сучасним реаліям відкритого суспільства. «Нині вже видається тривіальним фактом, що на певному рівні влада економічна і політична зливаються».

Формулювання цілей статті. Завданням даного дослідження є вироблення моделі розвитку, саме експериментальної моделі з урахуванням потужного фактора військового протистояння, який у певному контексті є економічним (хоча б з огляду на обсяг витрат на військові дії – за різними даними 5–7 млн. дол. на день, на облаштування оборонних укріплень, безпеку кордонів), змушує соціально-економічну систему переходити від структури організації зі стандартизованою моделлю (в іншому варіанті – бюрократично-адміністративною ієрархією), процеси управляються рутинними процедурами і системами, включно із суворим дотриманням часових графіків і бюджетів, до варіанту функціонування моделі експериментальної, базованої на мережевій культурі з персональною відповідальністю не за реалізацію посадової функції, а за результативність конкретної акції чи ефективність проєкту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вимушена трансформація до експериментальної моделі поки що не принесла відчутних плодів, реформи – на самому початку, однак соціально-економічний розвиток в умовах війни – справа, безумовно, експериментальна, хоч ми і не піонери в цьому сенсі. На прикладі Ізраїлю дослідники стверджують, що ведення цією країною воєн – так само «експериментальна справа». Там армія свого часу створювалася із підпільної міліції в ході бойових дій, багатьох солдат навчали в підвалах з дерев'яними пістолетами, однак військо швидко розвивалося в умовах постійної напруги і тривалих лютих конфліктів. Замість спокійного сприйняття доктрин чи традицій, що спостерігається у більшості інших армій, ізраїльська армія міцніла у вирі інновацій, протистоянь та суперечок [3], а кожен день в її елітних підрозділах – це експеримент, який закінчується відповідним «розбором польотів» [4]. При цьому, стверджують експерти, обговорення є так само важливим, як навчання чи справжній бій. Більше того, завершення кожної війни позначалося суттєвими структурними реформами в армії. Цей досвід високої адаптивності заслуговує на увагу армії, яка формується на полі бою, і сила якої власне є основою сучасного і майбутнього розвитку.

Економічне зростання, структурні та інституціональні зміни – нерозривні. Структурні зрушення, викликані змінами цін і ринкових сил – важливіший фактор підвищення продуктивності і зростання доходів. Ефективні інститути формують середовище цих процесів. Однак нині продовжують переважати екстрактивні інститути при дефіциті інклюзивних [5]. Це консервує стандартизовану модель розвитку, гальмуючи впровадження хоча б елементів експериментальної моделі.

Екстрактивні інститути або такі, що вилучають доходи і багатство однієї частини суспільства на користь іншої – олігархів і чиновників, зорієнтовані на концентрацію економічних ресурсів в руках елітарних груп суспільства, подавляють ефективну конкуренцію, тяжіють до консервації способу виробництва, не захищають права власності широких мас і не

створюють дієвих стимулів економічної активності та інновацій, а подеколи - відверто перешкоджають впровадженню нових технологій. Інклюзивні форми економічного устрою – такі, що з плином часу забезпечують доступ все більшої частини суспільства до генерування національного багатства, вони базовані на рівних умовах для всіх учасників економічної діяльності, стимулюванні вільного економічного обміну, заохоченні креативного підходу, соціальних та економічних інновацій, технологічних нововведень, а також на охороні права власності.

Подібним чином функціонують і політичні інститути: екстрактивні концентрують владу в руках небагатьох і не створюють механізмів для ненасильницької та демократичної її зміни, а революції в подібних суспільствах змінюють "царів", а не інститути; інклюзивні ж політичні структури перешкоджають монополізації влади [6]. Синергізм екстрактивних економічних і політичних інститутів утворює систему, яка перешкоджає економічному та соціальному прогресу, а синергізм інститутів інклюзивного типу діє на благо суспільства і створює передумови для економічного розвитку. Звідси головний висновок авторів: причини багатства і бідності конкретних країн в першу чергу визначаються єдністю їх політичних і економічних інститутів, причому перші відіграють чільну роль. Інклюзивні політичні інститути сприяють формуванню і посиленню інклюзивної економіки, в той час як домінування в політичній сфері екстрактивних інститутів таку економіку поступово знищує [7].

Важливе значення у трансформації національної економіки відводиться соціальним інститутам. Йдеться не тільки про вже традиційні у науковій літературі і на практиці – розвиток активного громадянського суспільства, соціального партнерства чи соціально-відповідального бізнесу, а й становлення нових соціальних взаємодій і практик, не структурованих жорсткими сценаріями: колективного лідерства, відмови від ієрархій, паралельних гнучких зв'язків – «соціальних хмар» тощо.

Тож ефективні реформи управління національною економікою можливі лише в єдності політичних і економічних змін, вибудовування нових інститутів, одночасного запровадження нових соціальних практик.

Одним із важливих аспектів є зміни у ставленні до священної і недоторканої для економістів сфери – власності. Владні відносини притаманні всім господарським системам, виявляються у економічних взаємодіях, відносинах власності, виробництва, розподілу обміну, управління тощо. Впродовж століть люди взаємодіяли на основі раннього поняття власності як права на доступ до майна, яке перебуває у спільній власності: права збирати гриби і ягоди, полювати в лісах, плавати ріками, ловити рибу тощо. Розвиток суспільного поділу праці, підвищення її продуктивності забезпечили виробництво надлишків зерна і приручення тварин (за 10 тис. р. до н.е.), створивши основу для активного обміну. В епоху промислової революції почалося виробництво товарів у небачених раніше масштабах, а розвиток ринкової економіки по суті означав панування приватної власності, яке висуває на перший план придбання матеріальних благ на ринках і встановлення обмежень чи заборони для інших суб'єктів користування цим майном.

Такий підхід суттєво відрізняється від традиційного для економічної теорії розуміння влади як володіння матеріальним багатством, капіталом, виводить відносини економічної влади у площину взаємодії суб'єкта і об'єкта влади, відображає сучасну соціалізацію цього поняття. Мати владу – означає володіти можливістю, потенціалом примушувати іншого економічного агента нести витрати підпорядкування. Примус, детермінація об'єкта влади, вплив на нього з боку її суб'єкта, є наслідком, виявленням здатності суб'єкта влади створювати для об'єкта певний обсяг витрат у випадку відмови з його боку підпорядковуватися, тож у такий спосіб змушувати останнього нести витрати на користь суб'єкта [7]. Подібного роду відносини яскраво виявляються в умовах панування олігархічного капіталізму, відсутності чітко сформованих правових засад і традицій

безумовного дотримання законів, доволі широко – у використанні державного апарату для збагачення чиновників, а також у такій важливій для людини сфері, як трудові відносини, зокрема, через тіньові схеми виплат заробітної плати. Ці та інші сфери, де домінують екстрактивні інститути, наявні умови для зловживання економічною владою, безумовно, підлягають першочерговому реформуванню. Обов'язковою умовою успіху реформ дослідник вважає розв'язання одного з найскладніших для будь-якого суспільства питань – про легалізацію власності, нажитої сумнівним, туманним, непрозорим, злочинним шляхом. «Жодне початкове нагромадження капіталу – ніде і ніколи – ні піратське, ні грабіжницьке, ні бюрократичне – не було справедливим. Проти ніколи сталий розвиток – ні в одній державі за весь період світової історії – не починався раніше, ніж під епохою подібного бандитизму не підводилася риска – раз і назавжди» [11].

Окрім цього, сучасні відносини власності характеризуються транснаціоналізацією, змінами у відносинах інтелектуальної власності (її дедалі більшою орієнтацією на відкритість та доступність), віртуалізацією. Цінності соціальної інтеграції, формування спільнот в глобальних мережах і віртуальному просторі, доступу до інформації, якості життя у відкритому прозорому світі без кордонів набувають не меншого значення, ніж право приватної власності. Актуально, що активні актори на світовому ринку Інтернет-технологій, провідні світові бізнесмени, серед яких засновник Virgin Group Річард Бренсон, співзасновник Microsoft Білл Гейтс, засновник соціальної мережі Facebook Марк Цукерберг, а також інші знаменитості підписали декларацію про універсальний доступ до Інтернету. Ставиться завдання до 2020 р. забезпечити доступ до Інтернету кожному жителю Землі, в тому числі й за допомогою супутників [9]. У виступі на Генеральній Асамблеї ООН в Нью-Йорку (вересень, 2015 р.) М. Цукерберг назвав Інтернет однією з рушійних сил соціально-економічного прогресу і закликав вважати всесвітню мережу одним з ключових засобів заохочення і розвитку можливостей людини, а також заявив, що Інтернет здатний допомогти

досягти визначених ООН цілей розвитку [8]. За його розрахунками, розширення доступу до Інтернету в країнах, що розвиваються, виведе із злиднів близько 160 млн. осіб, надасть мільйонам дітей можливість отримати освіту, а також створить більш 140 млн. робочих місць.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже з урахуванням вищенаведеного, можливо зробити висновок, що сучасна експериментальна модель економічного розвитку України включає перспективний тренд соціальної відповідальності на мікроекономічному та макроекономічному рівнях, формування економіки дарування, співробітництва, розподіленого користування (time-share), а також виховання і розвиток культури спільного споживання, зокрема, автомобілів чи апартаментів в курортних місцевостях, туристичний обмін житлом тощо. Суть цих відносин виявляється в оптимізації володіння тими чи іншими об'єктами та мінімізації витрат окремих осіб завдяки прямому обміну чи розподілу прав власності. Завдяки використанню Інтернет-технологій горизонт розвитку таких відносин розширюється, хоча й існують певні обмеження, пов'язані з низькою культурою і соціальною відповідальністю, війною. Відмова від персонального споживання змінює психологію, здатна підвищити якість життя, дозволяє знизити як індивідуальні витрати домогосподарств, так і суспільні витрати.

Література

1. Acemoglu Daron and Robinson James A., Why Nations Fail: the Origins of Power, Prosperity, and Poverty. – New York, Crown Business, 2012. – 529 pp.
2. Степаненко С.В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки / С.В. Степаненко, Л.І. Яковенко. – Полтава: Скайтек, 2010. – 208 с.
3. Забарна Е.М., Козакова О.М., Задорожнюк Н.О. та ін. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 412 с.

4. Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. – 688 с.
5. Бойда С.В., Колосінська М.І., Белей С.І. Економічна теорія : навч. посіб. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ: Рута, 2021. – 199 с.
6. Галушка З.І., Поченчук Г.М. Економіка: теорія і практика. Підручник. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2020. – 232 с.
7. Економічна теорія: підручник / під заг. ред. В.П. Якобчук. Житомир. нац. агрокол. ун-т. Київ: Ліра-К, 2020. – 449 с.
8. Колосінська М.І., Белей С.І., Бойда С.В. Економічна теорія: навчальний посібник. Чернівці: Чернівець. нац. унів-т., 2021. – 200 с.
9. Магійович Р.І., Зеліско Н.Б. Економічна теорія: навч. посіб. Львів. нац. аграр. ун-т. Львів: Галицька видавнича спілка, 2021. – 323 с.
10. Машенко М.А., Бріль М.С, Кліменко О.М. Економічна теорія: навч. посіб. / за ред. М.А. Машенка. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. –266 с.
11. Пилипенко Г.М., Пилипенко Ю.І. Економічна теорія. навч. посіб. Нац. техн. ун-т. Дніпровська політехніка». Дніпро: НТУ «ДП», 2022. – 196 с.

References

1. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2012), *Why Nations Fail: the Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Business, New York, US.
2. Stepanenko, S.V. and Yakovenko, L.I. (2009), *Transformatsiia vidnosyn vlasnosti v umovakh formuvannia postindustrial'noi ekonomiky* [Transformation of property relations in the context of the formation of a post-industrial economy], Skajtek, Poltava, Ukraine.
3. Zabarna, E.M. Kozakova, O.M. and Zadorozhniuk N.O. (2020), *Ekonomichna teoriia: zakonomirnosti, praktyka ta suchasnist'* [Economic theory: patterns, practice and modernity], OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.

4. Bilets'ka, L. Savych, V. and Bilets'kyj, O. (2018), *Ekonomichna teoriia. Politekonomiia, mikroekonomika, makroekonomika* [Economic theory. Political economy, microeconomics, macroeconomics], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Bojda, S.V. Kolosins'ka, M.I. and Belej, S.I. (2021), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], Ruta, Chernivtsi, Ukraine.
6. Halushka, Z.I. and Pochenchuk, H.M. (2020), *Ekonomika: teoriia i praktyka* [Economics: theory and practice], Cherniv. nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine.
7. Yakobchuk, V.P. (2020), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], Lira-K, Kyiv, Ukraine.
8. Kolosins'ka, M.I. Belej, S.I. and Bojda, S.V. (2021), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], Chernivets. nats. univ-t, Chernivtsi, Ukraine.
9. Mahijovych, R.I. and Zelisko, N.B. (2021), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], Halyts'ka vydavnycha spilka, L'viv, Ukraine.
10. Maschenko, M.A. Bril', M.S, and Klimenko, O.M. (2022), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine.
11. Pylypenko, H.M. and Pylypenko, Y.I. (2022), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], NTU «DP», Dnipro, Ukraine.

Отримано редакцією журналу / Received: 24.02.26

Прорецензовано / Revised: 05.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 20.03.26